

דף שבועי

בס"ד

פרשת חקת, תשפ"ו, מספר 1673

מרגלא בפומיה – שגרת חיים הקובעת דרכי פרשנות; מי מריבה על פי שניים מפרשני המאה הי"ט אליעזר דניאל יסלזון

הקדמה

המאה הי"ט מאופיינת על ידי ריבוי פרשנים לתורה. פרשני המקרא המסורתיים כתבו את פירושיהם לנוכח התפתחות חקר המקרא כדיסציפלינה מדעית, שגרמה לטיפול ביקורת המקרא. בנוסף הגיבו הפרשנים על עמדותיהם החדשות של הקהילות הליברליות שנוסדו ברוחבי אירופה, לאחר שבאותה תקופה אישרו ליהודים שוויון זכויות.

ענייננו פה להראות שיש בפרשנות שנכתבה במאה הי"ט ביטוי מובהק גם להגותם ולשגרת יומם של הפרשנים. ננסה להראות זאת על יד עיון בפרשנות של רש"י הירש ובפרשנות של הנצי"ב לחטאם של משה ואהרן במי מריבה.

תיאור החטא

חטאם ועונשם של משה ואהרן במי מריבה מתואר בפרשתנו, בפרק כ'. מהות החטא עלומה מעט, ונשתברו קולמוסים רבים על ידי פרשני הדורות, כדי להסביר מה הייתה מהותו של החטא. כך תוארו הדברים בתורה בפרשתנו:

הציטוט

וידבר ה' אל משה לאמר: קח את המטה והקהל את העדה אתה ואהרן אחיך ודברתם אל הסלע לעיניהם ונתן מימיו והוצאת להם מים מן הסלע והשקית את העדה ואת בעירם (פס' ז-ח).

הביצוע

ויקח משה את המטה מלפני ה' כאשר צוהו. ויקהלו משה ואהרן את הקהל אל פני הסלע ויאמר להם שמעו נא המרים המן הסלע הזה נוציא לכם מים? וירם משה את ידו ויד את הסלע במטהו פעמים ויצאו מים רבים ותשת העדה ובעירם (פס' ט-יא).

העונש

ויאמר ה' אל משה ואל אהרן יען לא האמנתם בי להקדישני לעיני בני ישראל, לכן לא תביאו את הקהל הזה אל הארץ אשר נתתי להם. הנה מי מריבה אשר רבו בני ישראל את ה' ויקדש גם (פס' יב-יג).

רש"י הירש, רב קהילה ומחנך

רש"י הירש כיהן כרבה של קהילה הפורשת של פרנקפורט, בין השנים 1851-1888. הוא חידש את

שיטתו ההגותית – תורה עם דרך ארץ, וטען, שבעוד שהתורה היא נצחית, דרכי חיינו של האדם בחברתו ובעיסוקיו, משתנים מעת לעת וממקום למקום. על פי הגותו של רש"י נדרש האדם להשליט את התורה הנצחית, על כל מציאות חברתית ותרבותית המתחדשת בעולם מעת לעת. המציאות החברתית והתרבותית של האדם מכונה בשם הכולל "דרך ארץ".

בעקבות זאת לימד רש"י את בני קהילתו ואת תלמידיו לגשת לשגרת חיים, מתוך שאיפה מתמדת להשליט על שגרה זו את עקרונות האמונה היהודית וההלכה היהודית. על הפרט היהודי להתמסר לקב"ה הן כיחיד והן כמי שמשתייך לקהילתו. התמסרות זו מתממשת על ידי בחינת כל צעד בחיים והתאמתו לתורת ה' ולהלכותיה. דרישותיו של רש"י מתלמידיו היו דרישות התנהגויות ואמוניות, שיש בהן הרבה עיון מחשבתי ולא פחות מעורבות רגשית. על האדם לגייס את כל תחושותיו והרגשותיו, כדי שתגובתו לסביבתו המשתנית תתנהל תמיד על פי דרישות התורה והכוונתה.

כשניגש רש"י לבחון את חטאם של משה ואהרן, הוא בחן אותם כאילו היו שניים מתלמידיו, המחויבים במימוש הגותו. מתוך כך ניתח רש"י את תחושותיו של משה רבנו בעת שנקרא להקהיל את העדה ולהוציא לה מים מן הסלע. רש"י משוכנע שכאשר עמד משה לפני הסלע, הוא נזכר במעמד המקביל שאירע ברפידים, 38 שנים מוקדם יותר. גם אז נקרא משה להוציא מים מן הסלע אל מול המון נרגז. רש"י מניח, שבעקבות השוואת שני האירועים המקבילים חווה משה תשישות ואולי גם מידה של ייאוש וחוסר אמונה, שפגעו ביכולתו להמשיך ולהנהיג את הדור החדש של באי הארץ. משה שאל את עצמו בהכרח, מה עלה בעמלי עם העם הזה במשך 38 שנים, כשהיום אני מוצא עצמי בדיוק באותו עימות ובאותו מעמד. זו תגובה של מנהיג שאינו רגיש מספיק לתנאים המשתנים. זו תגובה פסולה של מנהיג שתגובותיו מקובעות, למרות חילופי הדורות והזמנים. מנהיג זה אינו יכול להמשיך ולהנהיג, וסופו להיקבר מחוץ לארץ המובטחת לצידם של מתי המדבר.

וכך ניסח זאת רש"י בפירושו (הכותרות שלי, א.י.):

תחושה של חוסר תועלת ותפקיד המנהיג האמיתי

אם לא טעינו בכל תפיסתנו שעד כה, הרי התרגשותו של משה נבעה מן התחושה המרה של חוסר התועלת שבמפעל חיינו. כל המעשים שעשה בעמו היו לשוא, כי עדיין הם עמדו כנגדו

* אליעזר דניאל יסלזון הוא יו"ר הנהלת המכון הגבוה לתורה באוניברסיטת בר-אילן.

הקב"ה ציווה לנהוג על פי הלכות תענית בעת בצורת
וידוע מנהג ישראל בעת עצירת גשמים, מתאספים ברבים למקום אחד, אף שלא בבית המקדש מקום קורבנות וגילוי שכינה. וראש העם אומר דברים כבושים, ואח"כ מתפללים בציבור כמבואר במסכת תענית. ורצה הקב"ה אשר משה ואהרן ילמדו את העם היאך יעשו לדורות בא"י, ויאמינו שגם בלי כח ועוז של משה, אפשר לפעול בתפילת רבים. ע"כ ציווה ה' להקהיל העדה אל הסלע, והיה שם השכינה באותה השעה, ושמה יגיד משה ואהרן דבר הלכה ומוסר. וגם דבר הלכה מועיל לתפילה... ואח"כ יתפללו בציבור לצד הסלע ובזה נתן מימיו, לא יהיה בזה חדשות אלא מימיו הרגילים ונעשה לטבע.

משה בא לכלל כעס

(משה) החל להוכיח את העם ובא לקצוף, ולא דיבר דרך הוכחה ברכות, אלא ברוגז ובזו לרבים... ואמר משה דברים אלה בכעס עד שנתעלמה ממנו הלכה ברורה, להגיד לרבים שימצאו אח"כ לב לתפילה, כמו בעצירת גשמים... שמתוך כעס בא לכלל טעות... ע"כ עשה אופן השני לעשות הנס על ידי המטה.

אמירת דברי הלכה ברבים הם קידוש השם

אלו היו עומדים משה ואהרן בתפילה היה נקרא בזה 'ונקדשתי בתוך בני ישראל', שהוא אמירת דבר שבקדושה ברבים. והיו ישראל מאמינים במעלת תפילה, ושאני קדוש בתוכם. ועתה לא האמנתם את ישראל בזה.

העונש

אלא הגזירה היה מידה כנגד מידה. בשביל שלא הראו לישראל הדרך להתנהג בארץ ישראל בעת עצירת גשמים וכדומה.

סיכום

גדולי תורה ומחשבה חיים כל חייהם בעולמה של תורה, על פי התפיסה האישית וההדגשים הפרטיים של כל אחד ואחד. זו מהות הווייתם. יש המצפים שפרשנים יעסקו רק בתעלומות התורה העולים מלימודה הכללי. על ידי עיון בפרשנותם של רש"י הירש ושל הנצי"ב, נסינו להראות שגם פרשנותם לתורה מושפעת מאוד מהגותם ומשגרת חיים המיוחדת. רש"י מגדיר את חטאו של משה כחוסר יכולת להתאים את תגובותיו לתנאי החיים המשתנים, והנצי"ב מגדיר את חטאו של משה, כהתעלמות מהלכות תענית גשמים בעת בצורת, שחייבה אותו להקהיל את הציבור כדי להתענות ולהתפלל.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן
יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

כ"מורים" קשי עורף שאזנם אטומה מלשמוע ואינם ניתנים לשכנוע. מחד, הרי התרגשות זו מעידה על הבלטת אישיותו העצמית, ואין זו תכונה ההולמת איש כמשה; שכן אישיותו של השליח חייבת להידחות מפני תודעת שליחותו. זה הוא אולי הקשה שבנסיונות: לעולם אל יהא קצר רוח אלא יוחיל לה' ויחכה לו בסבלנות.

האמונה הנדרשת וחולשתה הרגעית

הרי התרגשות זו מעידה על ספק - ולו רק לשעה קלה - בעצם הצלחת השליחות הא-לוהית. לרגע קט מתעורר ספק בליבו, אם עתיד העם לקבל על עצמו את ייעודו עלי אדמות. כלום אין בכל זה משום ירידת האמונה, ולו רק לשעה קלה? כי המאמין לא יחיש והוא יחזיק במעוזו למרות כל ההתנגדות של התופעות, וגם אחרי שנכשל בשליחותו לא יטיל ספק בעצמו ובייעודו - וזה כל עיקר מבחן אמונתו... ולפיכך טענת "לא האמנתם בי להקדישני", כלום אין היא קולעת לנקודת המוצא של החטא הזה? כלום אין היא מגדירה את המהות הפנימית של ההתרגשות קצרת הרוח של משה?

העונש

אך העונש שנגזר עליהם דומה לעונש שנגזר על דור המדבר בגין חוסר אמונה מתמשך והולך. קבר המנהיגים בצד קברות העם יעיד לנצח על צדקת ההנהגה הא-לוהית. כי החטא הקל של אנשי קודש עובדי ה' (הם משה ואהרן) שקול בעיני ה' כחטאים חמורים של בני תמותה רגילים. הנהגת ה' תשלם את מפעלה עלי אדמות בלא עזרתם של משה ואהרן, ובאותה שעה היא מתגלה בכל קדושת גדולתה המוחלטת, כי הגשמת מטרותיה איננה תלויה בדבר והיא יכולה לוותר אפילו על משה ואהרן.

הנצי"ב ראש הישיבה ואיש ההלכה

הנצי"ב עמד בראש ישיבת וולוז'ין בין השנים 1853 - 1892. ראשית פירושו לתורה "העמק דבר" הייתה בשיעור שבועי בפרשת השבוע שמסר בישיבתו. מטרתו כראש ישיבה בכלל, ובמהלך שיעורי התורה שלו בפרט, להראות שהתורה שבכתב מתפרשת נכונה על פי מדרשי ההלכה שלימדו חכמים בתורה שבעל פה. כך הושקע רוב הזמן בישיבתו ללימוד הגמרא, ומתוך כך נעשה ניסיון לבחון גם את פרקי התורה ואת התנהלות גיבוריה, על פי ההלכות המחייבות שהתגבשו מאז מעמד סיני.

הנצי"ב ניגש לבחון את סיפור מי מריבה על פי המחויבות ההלכתית של העם ושל משה. משה, אהרן והעם היו מצויים בצמא ובחיסרון של מים, ולכן היה עליהם לנהוג כפי שהגדירה ההלכה בהלכות של תענית גשמים. בהתאם לכך טען הנצי"ב, שהיה על משה לאסוף את העם כדי להיקהל ברב עם ולזעוק יחדיו על פתיחתה של הבאר שיבשה. זו הייתה מהות ציוויו של הקב"ה: "קח את המטה והקהל את העדה אתה ואהרן אחיך ודברתם אל הסלע לעיניהם ונתן מימיו" (במ' כ:ח). יש להיקהל ולדבר בתפילה ובזעקה. אילו נהג כך משה, היה העם למד כיצד להיקהל בארצו בעת עצירת גשמים. אך משה ואהרן לא נהגו כך. במקום להנהיג את הציבור בתפילות ובתעניות, גער משה בעם, והסיח במתקתלים סביבו שהם מורים ומתמרדים בה'. כך נמנע מהעם הלימוד החשוב על ההתנהלות הראויה בעת בצורת בארץ ישראל, שעניי ה' בה מראשית שנה ועד אחרית שנה. משה ואהרן מעלו בתפקידם העיקרי, ומשום כך נמנעה כניסתם לארץ המובטחת. וכך נסח זאת הנצי"ב (הכותרות שלי):